

## Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ  
ΑΘΗΝΩΝ  
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ



Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και  
Θρησκευμάτων

8<sup>ο</sup> ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ  
ΕΛΛΑΔΑ  
Ιδεολογικές – Πολιτικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές  
Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ  
ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την  
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία  
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL  
14-17 Ιουνίου 2018

### Ο Πλουραλισμός στην εκπαίδευση στον 21ο αιώνα

Θεόδωρος Ρίζος

doi: [10.12681/edusc.2740](https://doi.org/10.12681/edusc.2740)

#### Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρίζος Θ. (2020). Ο Πλουραλισμός στην εκπαίδευση στον 21ο αιώνα. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 8, 915–924. <https://doi.org/10.12681/edusc.2740>

## Ο Πλουραλισμός στην εκπαίδευση στον 21<sup>ο</sup> αιώνα

Θεόδωρος Ρίζος, Διδάκτορας Κοινωνιολογίας Παντείου

Email: [afidnes069@gmail.com](mailto:afidnes069@gmail.com)

### Περίληψη

Το παρόν άρθρο αποτελεί μια προσπάθεια ανίχνευσης του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε και διαμορφώνεται ως τις μέρες μας η εκπαιδευτική πολιτική. Αρχικά επιχειρείται μια αδρομερής σκιαγράφηση των απαρχών της στη μεταπολεμική περίοδο (Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) που ήλθε ως απόρροια της εδραίωσης του κράτους πρόνοιας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Σε κεντρική του στόχευση αναδείχθηκε η παροχή καθολικής, δωρεάν εκπαίδευσης σε όλους τους πολίτες ανεξαιρέτως. Το εκπαιδευτικό σύστημα προσέλαβε ένα αμιγώς συγκεντρωτικό χαρακτήρα και εξυπηρετούσε αιτήματα που εγείραν ειδικές κοινωνικές ομάδες στο πλαίσιο της κορπορατιστικής συνεννόησης ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς θεσμούς και το κράτος. Ωστόσο, στις σημερινές διαφοροποιημένες συνθήκες το μοντέλο αυτό διασυμφώνησης έπαψε να ισχύει και υποκαταστάθηκε από ένα μεταβιομηχανικό πρότυπο οργάνωσης εστιασμένο στη διάχυση της γνώσης και τη διαρκή ροή της πληροφορίας. Συνακόλουθα, το εκπαιδευτικό σύστημα υπόκειται σε ένα ριζικό μετασχηματισμό και ανασυγκρότηση προκειμένου να ανταποκριθεί με επάρκεια στις προκλήσεις της νέας εποχής και να ικανοποιήσει τις ανάγκες πολυειδών ομάδων πίεσης και συμφερόντων. Το θεωρητικό πλαίσιο του πλουραλισμού αποδεικνύει τη χρησιμότητα του στη σημερινή συγκυρία μιας και μας παρέχει ένα απαραίτητο σπουδαιότητας ερμηνευτικό εργαλείο για να ανατέμνουμε τις αντιφάσεις, συγκρούσεις, συμβιβασμούς και διαπραγματεύσεις που λαμβάνουν χώρα σε ένα καθεστώς αναπροσαρμογής και ρευστότητας. Ρίχνει άπλετο φως στις διαντιδράσεις που λαμβάνουν χώρα ανάμεσα στα συμπληρωματικά συμφέροντα στο χώρο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και στις παρεμβάσεις των κρατικών φορέων στη συστηματοποιημένη εκπαιδευτική διαδικασία.

**Λέξεις-Κλειδιά :** Εκπαιδευτική Πολιτική (ΕΠ); Εκπαιδευτικό Σύστημα (ΕΣ), Πλουραλισμός; Κοινωνία της Γνώσης

### Abstract

In this text an attempt is being made to provide a brief outline of the key traits that the educational policy acquired through its development. At first, its initiation is delineated as an aftermath of the establishment of the Welfare State set up at the end of the Second World War. Education was protected as a free of charge and inalienable social right for all the citizens without any exceptions. However, it was centrally directed and bore the characteristics of a corporatist model with only a few organisations being consulted in the educational process. In the 1970's, along with the collapse of Keynesianism, the previous educational model exhausted its usefulness as the rapid diffusion of information and the prevalence of knowledge marked the beginning of a new post-industrialist era. Gradually the state lost its earliest vigor and the arrival into the scene

of new pressure groups transformed the educational milieu in a radical manner. The spread of technology and the multicultural character of communication enabled the exchange of ideas among diverse interests and therefore necessitated the incorporation of diverse voices into the educational procedure.

**Keywords:** Educational Policies; Educational System; Pluralism, Information Society

## Εισαγωγή

Θα ήθελα αρχικά να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον Δρ. Κωνσταντίνο Καλέμη για αυτή την πραγματικά σπουδαία πρόσκληση. Θεωρώ εξαιρετικά τιμητικό να συμμετέχω στην παρούσα εξαιρετικά σημαντική διοργάνωση ανάμεσα σε τόσο έγκριτους ακαδημαϊκούς και καλεσμένους. Στις σελίδες που ακολουθούν θα επιχειρήσω να κάνω μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση της ανάπτυξης του ΕΣ στο διεθνές μεταπολεμικό πλαίσιο, κατόπιν θα επικεντρωθώ στο νέο εκπαιδευτικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε την εποχή της κυριαρχίας της κοινωνίας της γνώσης που βιώνουμε και τέλος θα εστιάσω το ερευνητικό μου ενδιαφέρον στο θεωρητικό μοντέλο του πλουραλισμού αναδεικνύοντας παράλληλα τη χρησιμότητα του στην πολυδιάστατη πραγματικότητα του σήμερα.

## Σύντομη περιοδολόγηση της ΕΠ

Με το πέρας του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου κεντρική πτυχή της ενεργοποίησης του κράτους πρόνοιας αποτέλεσε η κατανόηση της εκπαιδευτικής πολιτικής ως μιας κοινωνικής διαδικασίας που προήγαγε το γενικό καλό<sup>1</sup>. Η ταχύρρυθμη οικοδόμηση στέρεων εκπαιδευτικών θεσμών και η συνακόλουθη αύξηση των δαπανών για την εκπαίδευση συναρτήθηκε αξεδιάλυτα με την παρατηρούμενη μεγέθυνση της καπιταλιστικής παραγωγής και τη ζήτηση για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό προκαλώντας μια ανοδική τάση των κατώτερων και μεσαίων στρωμάτων. Υπογράφηκε ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο που προήγαγε τη δημιουργία συνθηκών ευρύτερων κοινωνικών συμμαχιών και συναινέσεων στην άσκηση εκπαιδευτικών πολιτικών. Οι κορπορατιστικές στρατηγικές που ακολουθήθηκαν διήλθαν από μια πολλαπλότητα συγκρούσεων, αντιφάσεων, διαπραγματεύσεων και συναινέσεων ανάμεσα στις ομάδες ενδιαφέροντος που εμπλέχτηκαν άμεσα ή έμμεσα στη χάραξη τους υπό την άγρυπνη καθοδήγηση του κράτους. Υπό αυτό το πρίσμα, παρατηρήθηκε μια καινοτόμα αλλαγή των οριοθετήσεων των επιλεγόμενων πρακτικών που συνοδεύτηκε από ξαφνικές συμπίξεις ή διαλύσεις συνομαδώσεων και ιδεολογικών συμφερόντων. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις προήλθαν ως πολυποίκιλες αποκρίσεις σε συγκεκριμένες ανάγκες και πιέσεις ομάδων συμφέροντος που επέδρασαν καταλυτικά, με το σχεδιασμό και το λόγο τους, στο περιεχόμενο και το σώμα δράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ικανός αριθμός διανοητών της εμβέλειας των Adam Smith και Milton Friedman<sup>2</sup> διατράνωσαν την υποχρέωση του κράτους

<sup>1</sup> King, A. (1983). The Political Consequences of the Welfare State. In Spiro, S.E. & Yuchtman-Yaar, E. (Eds.), *Evaluating the Welfare State* (pp.12). USA, New York: Academic Press.

<sup>2</sup> Friedman, M. (1982). *Capitalism and Freedom*. Chicago, USA: The University of Chicago Press.

μέσω της εκπαιδευτικής πολιτικής να καλλιεργήσει στη συνείδηση των πολιτών το δημόσιο πνεύμα και την αποδοχή των θεσμών ώστε να διασφαλίσει τις ίδιες τις συνθήκες νομιμοποίησης του και την ευρύτερη συστημική ισορροπία.

Έγινε σταδιακά αντιληπτό ότι η τυφλή επιδίωξη εξατομικευμένων οικονομικών στοχοθεσιών κατέτεινε με μαθηματική ακρίβεια στην εξάντληση και απαξίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και χρειαζόταν η παρέμβαση του πολιτικού πεδίου για την επίλυση των ανακυπτόντων προβλημάτων. Η παροχή απαραίτητων κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών όπως για παράδειγμα η εξασφάλιση καθολικής εκπαίδευσης συνδέθηκε άρρηκτα με το σκοπό της ικανοποίησης των πόθων ολόκληρου του πληθυσμού. Κατά τις δεκαετίες 1950 και 1960, το πρότυπο της ΕΠ που άκμασε διακρίθηκε από μία ιδιαίτερη λογική συνάρθρωσης του ΕΣ συνολικά με τη βιομηχανική παραγωγή. Στην πλειονότητα των αναπτυγμένων καπιταλιστικών δημοκρατιών η εκπόνηση του εκπαιδευτικού σχεδιασμού συνυπήρξε με ένα ευρύτερο προγραμματισμό της οικονομικής ζωής. Το εφαρμοζόμενο εκπαιδευτικό μοντέλο απαρτίστηκε από δύο διακριτά σκέλη. Το πρώτο αντιστοιχούσε στην οικονομική ορθολογικότητα και περιέλαβε μια μελετημένη παρέμβαση στην προσφορά εργασίας ώστε να προσφερθεί η ποιοτική και ποσοτική διάπλαση των δεξιοτήτων και ειδικοτήτων που ταίριαζαν στη δυναμική της οικονομικής μεγέθυνσης. Η εμφύσηση επαρκούς εκπαίδευσης θεωρήθηκε ως ανταπόκριση στα αιτήματα εκβιομηχάνισης και ενσωμάτωσης του διογκωμένου προλεταριάτου των νεοπαγών πόλεων. Δεύτερον, μέσω της κοινωνικής ορθολογικότητας προάχθηκε η διεύρυνση και ο εκδημοκρατισμός του εκπαιδευτικού συστήματος καθώς ολοένα και μεγαλύτερες κοινωνικές συνιστώσες εντάχθηκαν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η προϊούσα μαζικοποίηση της εκπαίδευσης στηρίχθηκε στην αρχή της ισότητας των ευκαιριών και ενθάρρυνε τη χρηματοδότηση από πηγές που αναδιένειμαν το εισόδημα και ενίσχυσαν τη θέσπιση δικαιωμάτων. Προωθήθηκαν πολιτικές που ενδυνάμωσαν το δημόσιο χαρακτήρα της εκπαίδευσης, παρατείναν τη χρονική διάρκεια της υποχρεωτικής φοίτησης στα σχολεία, κατέλυσαν τους φραγμούς ανάμεσα στις εκπαιδευτικές βαθμίδες και διευκόλυναν προοπτικές μεγαλύτερης διαπερατότητας μεταξύ των σχολικών δικτύων.

Ταυτόχρονα η αύξηση της παραγωγικότητας και η συνεχής βελτίωση του βιοτικού επιπέδου επέτρεψαν την ευκολότερη συμμετοχή των μικροαστικών στρωμάτων στην εκπαιδευτική λειτουργία. Η εξελισσόμενη αυτοματοποίηση της παραγωγής σε συνδυασμό με τη ραγδαία άνοδο της γυναικείας μισθωτής εργασίας παρότρυνε τους νέους να ανεβάσουν το μορφωτικό τους επίπεδο προσδοκώντας τη βελτίωση της θέσης τους στην αγορά εργασίας. Κυριάρχησε ως επί το πλείστο, ένα συγκεντρωτικό είδος ΕΠ όπου η εφαρμογή μιας ενιαίας, κρατικά κατευθυνόμενης γραμμής εξασφάλιζε την ποιοτική αναβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου και την ισοκατανομή των οικονομικών πόρων. Η κρατική γραφειοκρατία αποτέλεσε το σημαντικότερο εργαλειακό μηχανισμό για την σωστή οργάνωση, διοίκηση και έλεγχο του ΕΣ και της διακίνωσης του με τα άλλα υποσυστήματα. Μέσα σε αυτό το ρυθμιστικό πλαίσιο η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση συνυφάνθηκε στενά με τη διαφύλαξη της εύρυθμης λειτουργίας του συνολικότερου ΕΣ και την εμπέδωση της εξωτερικής αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας του. Ήταν συχνές οι περιπτώσεις κορπορατιστικών διασυμφωνήσεων των ενδιαφερόμενων ομάδων που κατόρθωσαν να περάσουν τις δικές τους στοχεύσεις, στα πλαίσια όμως της γενικότερης εποπτείας τους από την εκάστοτε κυρίαρχη κυβέρνηση. Η προώθηση αλλαγών στο χώρο της εκπαίδευσης συνδέθηκε ιστορικά με τη δράση διακριτών συνομαδώσεων σαν τις ενώσεις εκπαιδευτικών, τις λέσχες διανοούμενων και τους συλλόγους εκπαιδευτικών που δραστηριοποιούνταν υπό την

κρατική καθοδήγηση. Η ανάληψη επίσης εκπαιδευτικών αρμοδιοτήτων από την τοπική αυτοδιοίκηση περνούσε από το άγρυπνο βλέμμα των κρατικών λειτουργών. Η καμπάνια αφομοίωσης των μειονοτήτων στα εθνικά εκπαιδευτικά προγράμματα δυσχεράνηκε λόγω της απόκλισης που εμφανίστηκε ανάμεσα στο πολιτισμικό και γλωσσικό κεφάλαιο των πληθυσμών αυτών με το αντίστοιχο της κυρίαρχης χώρας. Σωρεία πρωτοβουλιών εκμάθησης της επικρατούσας γλώσσας και θεμελίωσης πολιτισμικών συμπεριφορών αποθάρρυναν την ουσιαστική θεσμική-εκπαιδευτική έκφραση της ετερότητας των μειονοτικών ομάδων και απέτρεψαν την ομαλή εισδοχή τους στο κοινωνικό σώμα.

## **Η άφιξη της κοινωνίας της γνώσης**

Η δεκαετία του 1970 σηματοδότησε μια εποχή που θα σήμανε το τέλος της ως τότε ισχυρής κρατικής παρέμβασης στα εκπαιδευτικά δεδομένα. Η πρώτη ένδειξη μεταβολής του κλίματος ήρθε ως απότοκος των μαζικών εξεγέρσεων της νεολαίας και των φοιτητών σε διάφορες δυτικές πρωτεύουσες την ώρα που οι διαδοχικές πετρελαϊκές κρίσεις αποδείκνυαν τη διάψευση της επικρατούσας οικονομικής ορθολογικότητας και επέφεραν την απότομη συρρίκνωση των προνοιακών πολιτικών του κράτους. Η ραγδαία εμφάνιση του φαινομένου του στασιμοπληθωρισμού προκάλεσε αναπάντεχες δημοσιονομικές κατολισθήσεις, ανατρέποντας τις ισχύουσες πρακτικές σχεδιασμού του εργατικού δυναμικού αφού η υπέρπυρσα χρηματοοικονομική αστάθεια και η παρατεταμένη ύφεση οδήγησαν στην αχρήστευση των δεξιοτήτων και ειδικοτήτων που καλλιεργούσε το ΕΣ απομυζώντας παράλληλα τους διαθέσιμους χρηματοδοτικούς πόρους. Ως απόρροια, το εκπαιδευτικό πρότυπο προσανατολίστηκε σε νέους ορίζοντες όπου η αρχή της υπερίσχυσης του φορολογούμενου έδωσε τη θέση της στην αρχή της παντοκρατορίας του καταναλωτή-χρήστη των εκπαιδευτικών υπηρεσιών<sup>3</sup>. Επιχειρήθηκε έτσι μια ρηξικέλευθη στροφή της εκπαιδευτικής πορείας προς την αγορά εργασίας και υλοποιήθηκαν ενεργές πολιτικές απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας. Έλαβε τμηματικά χώρα μια καταφανής μετάβαση από συστήματα παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών με καθολικό χαρακτήρα σε περισσότερο επιλεκτικά ΕΣ προσανατολισμένα σε μεμονωμένες ομάδες. Το σύγχρονο κοινωνικό γίνεσθαι και οι διεθνείς οργανισμοί πρόταξαν τη σπουδαιότητα πειραμάτων όπως η ευέλικτη εξειδίκευση που εδράστηκε στην καλλιέργεια μιας αρχικής γενικής εκπαίδευσης και κατάρτισης που επέτρεψε την εύκολη προσαρμογή των ατόμων σε ένα ή και διαφορετικά αντικείμενα απασχόλησης που διαρκώς μετασχηματίζονταν εξελικτικά.

Η καταγιστική εισροή των νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία μετέτρεψε την εξειδικευμένη εκτέλεση καθηκόντων σε πολυσύνθετη λειτουργία όπου δημιουργήθηκε ένα είδος συλλογικού εργαζόμενου εξοπλισμένου με ικανότητες συνεργασίας, επικοινωνίας και δυναμικής πρωτοβουλίας. Η αλματώδης διάδοση just in time μεθόδων εναρμόνισης της παραγωγής με τις παραγγελίες επέβαλλε την έγκαιρη εναλλαγή καθηκόντων. Στα ανώτερα διοικητικά κλιμάκια διευρύνθηκε το φαινόμενο της συγκεντροποίησης αρμοδιοτήτων και ελέγχων, γεγονός που απαιτούσε τη σε βάθος γνώση πολλαπλών αντικειμένων. Η εργασία, οι δεξιότητες και τεχνικές που

---

<sup>3</sup> Γράβαρης, Δ.Ν. (2005). Από το Κράτος στο Κράτος. Σε Γράβαρη, Δ. & Παπαδάκη, Ν. (Εκδ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική* (σ.31). Αθήνα: Σαββάλας.

βρίσκονταν αποθηκευμένες στο μυαλό και το σώμα των εργαζομένων ρευστοποιήθηκαν και υιοθετήθηκαν καινούριες πρακτικές πολυμορφίας συμβάλλοντας στον ριζικό επαναπροσδιορισμό της σχέσης της παιδείας με την εκπαίδευση. Κυριάρχησε λοιπόν ένας αυξανόμενος προσανατολισμός προς τον επιχειρηματικό και βιομηχανικό κόσμο, η παιδαγωγική διδακτική στράφηκε περισσότερο σε εμπειρικές εργασίες που πρόσφεραν πρακτικές και βιώσιμες λύσεις παρά σε ακαδημαϊκά προσαρμοσμένες μεθόδους. Προτιμήθηκαν τα εξατομικευμένα συμβόλαια μαθήσεως όπου οι μαθητές καλούνταν να αναλάβουν αμέσως την ευθύνη για την προσωπική τους ανάπτυξη και αναπτύχθηκαν πρωτόφαντες μορφές αξιολόγησης στενά συνυφασμένες με έλλογα κριτήρια κι όχι με κανόνες. Καθιερώθηκε η δέσμευση στη δια βίου μάθηση ως επανεκπαίδευση που εκτείνονταν σε όλη τη διάρκεια της επαγγελματικής ζωής των ατόμων, καθώς και η αναμόρφωση του περιεχομένου των μαθημάτων στην κατεύθυνση της εμπέδωσης πιο πολύπλευρων δομών που να παρέχουν υψηλότερο βαθμό αυτονομίας.

Το παράδειγμα της Σουηδίας είναι αρκετά διαφωτιστικό, με τον κρατικό φορέα να διαθέτει στα σχολεία ένα ορισμένο ποσό ανά μαθητή. Τα τελευταία το διαχειρίζονταν από μόνα τους, διατύπωναν τις αναγκαίες προδιαγραφές του μαθησιακού περιεχομένου κάθε βαθμίδα και επέβλεπαν πόσο πιστά τηρούνταν έχοντας τη δυνατότητα να διαλέξουν ποια κατεύθυνση τους έκφραζε π.χ. η ενασχόληση με τον αθλητισμό ή η μουσική εκπαίδευση. Το πολύπλευρο σχολικό ίδρυμα πλεονεκτούσε στο ότι παρότρυνε τους εκπαιδευόμενους να απελευθερώσουν τις ιδιαίτερες τους κλίσεις και ενδιαφέροντα. Σε ότι αφορά τα χαρισματικά παιδιά δέσποσε η τάση να προβλέπεται ότι θα αποφοιτήσουν νωρίτερα (απολυτήριο Γυμνασίου στα 12 αντί τα 13 χρόνια). Αντίθετα τα παιδιά με μικρότερη ευχέρεια κατανόησης στα θεωρητικά μαθήματα ενθαρρύνθηκαν να επιμηκύνουν την παρακολούθηση έτσι ώστε όταν τελειώσουν να αποκτήσουν παράλληλα επαγγελματική κατάρτιση συνδυάζοντας το απολυτήριο με πρακτική εκπαίδευση. Στο πλαίσιο καταπολέμησης των ανισοτήτων και της υποβόσκουσας παραπαιδείας προτάθηκαν συμπληρωματικά οργανωτικές μεταρρυθμίσεις που θα ενοποιούσαν δημοτικό και γυμνάσιο θα εμπλούτιζαν τον υπάρχοντα εξοπλισμό με πιο σύγχρονο και θα προσέφεραν ενισχυτική μάθηση μέσω της θέσπισης του ολόημερου σχολείου. Σε μια περίοδο που οι κοινωνίες προσέκτησαν μια διάσταση πολυφυλετικών και εθνικά διαφοροποιημένων υποσυστημάτων με κάθετες ταξικές πολώσεις, σεξουαλικούς διαχωρισμούς και εθνοτικές διαφοροποιήσεις επιβλήθηκε εκ των πραγμάτων η εκπαιδευτική ένταξη και ενσωμάτωση των αναδυόμενων ετεροτήτων. Η διαπολιτισμική πρόταση πολιτικής στην εκπαίδευση ήρθε αντιμέτωπη με τη λελογισμένη διαχείριση της διαφοράς που ενδημούσε στο πολυπολιτισμικό μας περίγυρο εμπνεόμενη από τα αξιώματα της ισοτιμίας των πολιτισμών, την κατοχύρωση της διπολιτισμικότητας και διγλωσσίας των ετεροειδών ομάδων που συνθέτουν το σημερινό συμπίλημα νοοτροπιών και κοσμοαντιλήψεων<sup>4</sup>. Τα επιλεγόμενα κριτήρια προσέγγισης των ανομοιομορφων ομάδων πρέπει να απέχουν από προκαταλήψεις που πηγάζουν από την κυρίαρχη ομάδα αλλά τουναντίον οφείλουν να στοχεύουν στην πολιτισμική ανταλλαγή και την αμοιβαία αλληλεπίδραση, την άρση υποκειμενικών και αντικειμενικών προσκομμάτων και την εξασφάλιση σε όλους τους εκπροσώπους των φυλετικών συνόλων ίσης εκπαιδευτικής εμπειρίας, προετοιμάζοντας συνάμα το έδαφος για τη διατήρηση της διαφορετικής κουλτούρας και την ομαλή προσαρμογή της στην υπάρχουσα.

---

<sup>4</sup> Παπαδάκης, Ν.Ε. (2003). Εκπαιδευτική Πολιτική. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Το 2006, ο Αυστρο-Αμερικανός κοινωνιολόγος Peter Drucker ονόμασε τη σύγχρονη πραγματικότητα μετα-καπιταλιστική μιας και η διάχυση της γνώσης είχε αναχθεί σε κύριο συντελεστή του παραγωγικού μηχανισμού<sup>5</sup>. Υποστήριξε ότι αποτελούσε κτήμα των δημιουργών της οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να την αναπαράγουν και να τη μεταφέρουν εκεί που εργάζονταν. Η νεο-εμφανιζόμενη κοινωνία της γνώσης εμφάνιζε σημάδια έκδηλης διαφοροποίησης από την προγενέστερη τάξη πραγμάτων αφού το σημείο εστίασης της μετατοπίστηκε στα άυλα αγαθά και τόσο η παραγωγή των υλικών μέσων εφαρμογής τους όσο και οι υπηρεσίες χρήσης τους βρέθηκαν εγκατεστημένες σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη. Παρατηρήθηκε επομένως μια αναμόρφωση της σημασίας και του ρόλου που διαδραμάτιζε η γνώση στις μέρες μας. Ενώ στο παρελθόν προερχόταν από τη συσσώρευση ατομικών εμπειριών και τυποποιημένων πληροφοριών για πρόσωπα, πράγματα ή καταστάσεις, συγκαιρινά συμποσούται ισοδυναμούσε με την ικανότητα για αναζήτηση, συνδυασμό και δημιουργία με σκοπό την επίλυση ακανθωδών δυσχερειών. Ένα από τα ευχάριστα παρεπόμενα που συνεπιφέραν οι νέες θεωρήσεις και χρήσεις της γνωστικής επανάστασης συνδέθηκε με το πλάσιμο πρωτότυπων εννοιών σαν αυτή της διεπιστημονικότητας. Η διακήρυξη της Μπολόνιας έκανε λόγο πρώτη φορά για ενιαία προγράμματα σπουδών και έρευνας, που προήγαγαν τη διεπιστημονική συνεργασία. Ιδιαίτερη μνεία έγινε στη σημασία της διεξαγωγής πολυμερούς έρευνας και της διεπιστημονικής αναζήτησης ως μέσο ανόρθωσης της εκπαιδευτικής στάθμης σε ολόκληρη την Ευρώπη. Έγινε ευρύτερα κατανοητό ότι η πολυπλοκότητα των σύγχρονων διακυβευμάτων και η μετάδοση της γνώσης καθιστούσε αδύνατο για ένα άτομο να επεξεργαστεί αναλυτικά ένα τομέα γνώσης που ξεπερνούσε το εύρος της ειδικότητας του. Κρίθηκε συνεπώς αναγκαία η αλληλεπίδραση με φορείς άλλων επιστημονικών τομέων για να φτάσουμε στην πληρέστερη κατανόηση της συνθετότητας των αναφερόμενων ζητημάτων.

Η εκπαίδευση επηρεάστηκε άμεσα από την εν λόγω εξέλιξη γιατί έπρεπε να καλύψει διδακτικά ένα θέμα από όλες τις μεριές του συνεξετάζοντας ετερογενείς πτυχές και παραμέτρους. Οι μαθητές υπό τις παρούσες συνθήκες μυήθηκαν σε ένα ειδικό θέμα μέσα από το πρίσμα πλείστων γνωστικών αντικειμένων προκειμένου να το κατατάξουν και να το τοποθετήσουν σε ένα γενικότερο πλαίσιο. Οι ανακατατάξεις αυτές δεν άφησαν ανέγγιχτη τη σύνθεση των ερευνητικών ομάδων που απαρτιζόνταν πλέον από επιστήμονες που διέθεταν ετεροειδή γνωστικά οπλοστάσια π.χ. της πολιτικής κοινωνιολογίας, της οικονομικής ανθρωπολογίας κ.α. Αν θέλει να ανταποκριθεί με αξιότητα στις προκλήσεις της μεταβιομηχανικής εποχής η εκπαίδευση οφείλει να ακολουθήσει την ατραπό της διεύρυνσης των γνωστικών οριζόντων του ατόμου δια μέσου μιας τρισυπόστατης διαδικασίας. Αυτή δομείται αρχικά γύρω από την προσπάθεια να αποκτηθεί μια πραγματική ενσυνείδηση της αληθινής σημασίας της ουσίας των πραγμάτων και της ρέουσας πραγματικότητας που μεταμορφώνεται ακατάπαυστα. Κατά δεύτερον, είναι εκ των ων ουκ άνευ η εμφύσηση πνεύματος συνεχούς δημιουργικότητας συνοδευόμενης από συντονισμένες ενέργειες για την τόνωση της ικανότητας κρίσης και λήψης αποφάσεων. Όπως καταδείχθηκε με γλαφυρότητα από το πόρισμα της Commission η δημοκρατία στηρίζεται στην απόφαση που παίρνει η πλειοψηφία στα κρίσιμα θέματα που λόγω της πολυμερούς φύσης τους συνεπάγονται την κατοχή αυξημένης ποσότητας γενικών γνώσεων. Επομένως η επιλογή εκείνου του τρόπου εκπαίδευσης που θα δώσει στα άτομα τον έλεγχο των τεχνολογικών εργαλείων που θα αξιοποιήσουν με ευχέρεια εξυπηρετεί σε μέγιστο βαθμό τη δημοκρατική ανάπτυξη.

---

<sup>5</sup> Drucker, P.F. (1994). Post-Capitalist Society. New York, USA: HarperCollins Publishers.

Προκειμένου η εκπαίδευση να προστατεύσει τους νέους από το απειλητικό φάσμα της ανεργίας και να ομαλοποιηθεί η προσαρμογή τους στις μεταλλαγές της βιομηχανικής εργασίας, ο επαγγελματικός προσανατολισμός ενδείκνυται να προσηλωθεί στην εξύψωση του επιπέδου της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η συνεχής κατάρτιση συντελεί με τη σειρά της στη επίτευξη της κατάλληλης ισορροπίας ανάμεσα στην απόκτηση γνώσης και την πρόσκτηση των δεξιοτήτων που θα ωθήσουν το άτομο προς τη μαθησιακή αυτονομία. Προέχει επομένως, η βασική εκπαίδευση να περιλαμβάνει τρία θεμελιώδη συστατικά γνωρίσματα την ανάγνωση, τη γραφή και την αριθμητική που θεωρούνται οι προϋποθέσεις αποφυγής της πρώιμης σχολικής αποτυχίας.<sup>6</sup> Προβάλλει ως απαραίτητη επίσης η πρώιμη έναρξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η εσαεί διάρκεια της με διάφορες μορφές στα πλαίσια της δια βίου μάθησης καθώς και η ενθάρρυνση εκμάθησης ξένων γλωσσών. Σε απώτερη στόχευση των παραπάνω δράσεων ανέρχεται ο λειτουργικός συνδυασμός των κατακτηθέντων δεξιοτήτων μέσω των παραδοσιακών οδών με αυτές που αποκτήθηκαν μέσα από την επαγγελματική εμπειρία και την προσωπική προσπάθεια. Οι ενδεικτικές προτάσεις του νεοσύστατου Ευρωπαϊκού εκσυγχρονιστικού παραδείγματος συνοψίζονται στην καθιέρωση μιας εμπλουτισμένης, ευρείας και ανανεώσιμης βάσης γνώσης εμποτισμένης από τις νέες τεχνολογίες και την παραγωγή του κατάλληλου λογισμικού. Συνακόλουθα, υπογραμμίστηκε ο εποικοδομητικός ρόλος της ανοικτής και εξ' αποστάσεως μάθησης καθώς και των δικτύων των πολυμέσων στην επιλεγμένη μέθοδο διδασκαλίας. Γίνεται ειδική αναφορά στην αξιοποίηση και περαιτέρω εδραίωση του μοντέλου των δικτύων μάθησης ως προαγωγού της εκπαιδευτικής συνεργασίας και της εμπάθυνσης της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων στο καθολικό μορφωτικό εγχείρημα.

## **Ο Πλουραλισμός ως σύγχρονο θεωρητικό πρόταγμα**

Στη σημερινή θεωρητική συζήτηση παρουσιάζονται διαφοροποιημένες προσεγγίσεις αναφορικά με την κατανόηση της εκπαίδευσης ως δημόσιας λειτουργίας. Μια από τις βασικότερες εννοιολογικές θεωρήσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής συνιστά η πλουραλιστική σχολή. Το πλουραλιστικό μοντέλο εμφανίζεται κυρίως στην πιο νεωτερική μορφή των δημοκρατικών πολιτευμάτων και φαίνεται να κατακτά και να εξαπλώνεται σε ολοένα και περισσότερες δομές οργάνωσης της κοινωνίας. Αναφέρεται κυρίως στο ρόλο και τη δράση των οργανωμένων ομάδων διαχωρίζοντας τες σε νομιμοποιημένες ή μη, ανάλογα με το βαθμό αναγνώρισης που απολαμβάνουν από την κρατική διοίκηση. Σύμφωνα με την πλουραλιστική κοσμοθεωρία κάθε επιμέρους συσσωμάτωση διαθέτει ίσες πιθανότητες με τις υπόλοιπες να έχει ελεύθερη πρόσβαση στον κρατικό μηχανισμό προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντα της. Η πολιτική οράται ως χώρος που επιτρέπει τη συμμετοχή όλων ανεξαιρέτως ενώ η εξουσία δεν αποτελεί μονοπώλιο κανενός αλλά διαμοιράζεται ομοιόμορφα μεταξύ μειονοτήτων που δραστηριοποιούνται σε επιμέρους τομείς, υφίστανται τον έλεγχο και τους περιορισμούς των άλλων ομάδων, με την κυβέρνηση να παίζει το ρόλο του διαιτητή. Η πλουραλιστική ενόραση τάχθηκε ευνοϊκά απέναντι στις ομάδες συμφερόντων που αντιμετώπιστηκαν τελικά ως το θεωρητικό θεμέλιο των σύγχρονων φιλελεύθερων δημοκρατιών. Στο δεοντολογικό επίπεδο, η πλουραλιστική θεώρηση πρέσβευε ότι ο πολλαπλασιασμός των ομάδων που επήλθε ως απόρροια του προϊόντος κοινωνικο-

<sup>6</sup> Λαφονταίν, Ο. & Μύλλερ, Κ. (1999). Μη Φοβάστε την Παγκοσμιοποίηση. Αθήνα: Πόλις.

οικονομικού εκσυγχρονισμού συντέλεσε στην εμπέδωση της δημοκρατικής ομαλότητας καθώς δημιουργήθηκαν ενδιάμεσα διαμεσολαβητικά σώματα που επικάθησαν στο διάκενο κράτους-κοινωνίας φιλτράροντας τα στη διαδικασία άρθρωσης αιτημάτων και εξομαλύνοντας τα κοινωνικά σχίσματα προτού αυτά πάρουν επικίνδυνες διαστάσεις απειλώντας τη συνοχή της κυρίαρχης κρατικής εξουσίας.<sup>7</sup>

Στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον, όπου χαρακτηρίστηκε από αυξημένο βαθμό πολυπλοκότητας και ταχείς ρυθμούς ανακατατάξεων και μετατροπών οι καλά διαρθρωμένες συνενώσεις αναγκάστηκαν να στραφούν ολοένα και περισσότερο προς το κράτος προκειμένου να προωθήσουν δυναμικά τις ιδιωτικές υποθέσεις τους και να επιτύχουν τα προσφορότερα γι αυτές αποτελέσματα. Ο λεπτομερής σχεδιασμός και η εφαρμογή δημόσιων πολιτικών σε κάθε δεδομένη συγκυρία, χρησιμοποίησαν ως μοναδικό τους κριτήριο την εξισορροπητική διαπάλη αντίρροπων συμφερόντων που πάλεψαν λυσσασμένα για να αποκτήσουν πρόσβαση στον κρατικό μηχανισμό και να αισθανθούν πιο ασφαλή μέσω του προσπορισμού σημαντικών ωφελημάτων. Από τη δική τους μεριά, οι κρατικοί φορείς προσπαθώντας να μεγεθύνουν τους εξομοιωτικούς και να αποτρέψουν τυχόν φυγόκεντρους κλυδωνισμούς επιδίωξαν επίμονα τον ανακαθορισμό των θεμάτων που αποτέλεσαν αντικείμενο διακύβευσης και την εξομάλυνση των κοινωνικών συγκρούσεων. Η διατήρηση της ομαλότητας προάχθηκε αποτελεσματικότερα με τη συνεχή διοχέτευση παραχωρήσεων και την απρόσκοπτη αναπροσαρμογή των πολιτικών στοχεύσεων ώστε να εδραιωθούν διαδικασίες συναίνεσης ανάμεσα στις νεοπαγείς ομάδες. Η πολιτική σταθερότητα εξασφαλίστηκε επίσης με την αθρόα ένταξη τους σε ετερόκλητα σχήματα αντιπροσώπευσης όπου η προσχώρηση σε αυτά συνέβαλλε αιτιωδώς στην απόκτηση αμοιβαίου πνεύματος μετριοπάθειας λόγω των αντιφατικών ρόλων που οι ετεροειδείς ομάδες πίεσης κλήθηκαν να διαδραματίσουν.

Πιο συγκεκριμένα στο χώρο της εκπαίδευσης διακρίνουμε δύο κατηγορίες συμφερόντων. Πρώτον αυτά των άμεσα εμπλεκομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία δάσκαλοι, διοικητικοί, γονείς, μαθητές. Για παράδειγμα όταν αναφερόμαστε στο περιεχόμενο και το εύρος του προγράμματος σπουδών εξυπονούμε την ανάγκη απορρόφησης αυξανόμενου αριθμού πτυχιούχων και τη σύμπτυξη συμμαχιών συμφερόντων μεταξύ εκπαιδευτικών, φροντιστηρίων και υπουργείου παιδείας. Αφορά ωστόσο και συμφέροντα έμμεσα εμπλεκόμενα όπως οι κυβερνητικοί θεσμοί, οι εργοδότες, τα συνδικάτα, οι σύλλογοι και οι διεθνείς οργανισμοί. Αυτοί σχετίζονται κυρίως με συγκεκριμένα ζητήματα π.χ. επαγγελματική κατάρτιση ή προώθηση γενικότερων εκπαιδευτικών κατευθύνσεων π.χ. ιδεώδες του εθελοντισμού. Παρατηρούμε μια διάχυτη προσπάθεια καθορισμού της ΕΠ από οργανώσεις συμφερόντων που εμπλέκονται στην εφαρμογή της. Διδασκαλικές ομοσπονδίες, ενώσεις εκπαιδευτικών και σύλλογοι γονέων αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις μορφωμάτων που διαμορφώνουν και επηρεάζονται από την ΕΠ, ασχολούνται συστηματικά με όλες σχεδόν τις πτυχές της και παράλληλα προβάλλουν τις επαγγελματικές, μισθολογικές διεκδικήσεις των μελών τους. Χαρακτηριστικά αναφέρω ότι οι οποιοσδήποτε μεταρρυθμίσεις προτείνονται απηχούν την πρόθεση των λιγότερο νομιμοποιημένων συμφερόντων για αλλαγή της ισχύουσας εκπαιδευτικής πολιτικής. Το πλουραλιστικό πρότυπο εκπαίδευσης υποστηρίζει τον αυθόρμητο σχηματισμό των ομάδων, τον αριθμητικό πολλαπλασιασμό και την οριζόντια επέκτασή τους καθώς και την ύπαρξη ενός υγιούς ανταγωνισμού μεταξύ τους. Η συγκρότηση

---

<sup>7</sup> McFarland, A.S. (1969). Power and Leadership in Pluralist Systems. California, USA: Stanford University Press.

των εκπαιδευτικών συστημάτων εξηγείται με βάση τη θεώρηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης που πρεσβεύει ότι οι βασικές κατευθύνσεις της εκάστοτε εκπαιδευτικής πολιτικής χαράζονται από τη διαπραγμάτευση, συναλλαγή ή και σύγκρουση ετεροειδών δυνάμεων που κατέχουν διαφορετικό βαθμό εξουσίας και πόρων. Καμία πλευρά δεν αποκλείεται και η κυβέρνηση καταβάλλει άοκνες προσπάθειες συγκερασμού των αποκλινουσών απόψεων. Η εκπαιδευτική πολιτική λοιπόν προκύπτει ως το μη ηθελημένο αποτέλεσμα διασυμφώνησης ανάμεσα σε παράλληλες συνομαδώσεις ενδιαφέροντος, όπως των επαγγελματικών ομάδων, της πολιτείας, συλλόγων γονέων κ.α. Η πολυμερής συνεννόηση που αναδεικνύεται με αυτό τον τρόπο, κατατείνει σε ένα είδος συλλογικής διαχείρισης που προβάλλει ως η ιδανικότερη λύση στη σύγχρονη κρίση των εκπαιδευτικών θεσμών και τη νεοφιλελεύθερη επίθεση στο δημόσιο εκπαιδευτικό οικοδόμημα.

Δε λείπουν εντούτοις οι αναλυτικές δυσχέρειες και αντιφάσεις στις οποίες υποπίπτει η πλουραλιστική κοσμοαντίληψη. Η πλειονότητα των αποφθεγμάτων της χρησιμεύουν ως περιγραφικά μόνο εργαλεία που αδυνατούν να ρίξουν φως στο τρόπο που πολλές φορές διεξάγεται ο συγκερασμός διαφορετικών συμφερόντων και απόψεων της εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Παραμένει επίσης ασαφές ποια ομάδα άσκησε την καθοριστικότερη επίδραση και σε ποιο βαθμό επηρέασε την τελική λήψη μιας απόφασης. Αν εστιάσουμε στις ρυθμίσεις των ΕΠ και τις εισαγόμενες καινοτομίες, διαπιστώνουμε εύκολα ότι μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στη μορφή που αυτές αποκτούν παρά στο τι τελικά αλλάζει και τους λόγους που κάποιοι τις προασπίζονται και άλλοι τις αντιμάχονται. Αναδείχθηκε αδρά η αίσθηση πως η πλουραλιστική προσήλωση στην παρατήρηση εμπειρικά επαληθεύσιμων σχέσεων εξουσίας απέτυχε να ερευνήσει διεξοδικά την όψη της μη λήψεως αποφάσεων και της χειραγώγησης πόλων άσκησης πολιτικής. Ο προκαθορισμός της ατζέντας και η συρρίκνωση του πεδίου καίριων θεμάτων διαβούλευσης ελέγχθηκε καταναγκαστικά από μικρό αριθμό κεκτημένων συμφερόντων που κατόρθωσαν να προσδιορίσουν και να διαδώσουν τις κυρίαρχες αξίες, μύθους, τελετουργικά και θεσμούς. Για συγγραφείς όπως οι G. Parry<sup>8</sup> και P. Morris, μόνο μέσω της ενδεδειγμένης εξέτασης των πολιτικών ρουτινών που διέφυγαν της προσοχής των πλουραλιστών αναλυτών θα κατορθώσουμε να διαλευκάνουμε τη στρεβλή απονομή πολιτικών απολαβών στο υφιστάμενο πολιτικό στερέωμα και να κατανοήσουμε με επάρκεια την πυραμιδοειδή φύση του status quo όπως απεικονίζεται γλαφυρά στην άδικη ανισοκατανομή συσσωρευμένου πλούτου και εισοδήματος. Στο ίδιο πνεύμα, ο Olson ανέφερε ότι τα μέλη μιας ευμεγέθους οργάνωσης δε συμμετείχαν σε αυτή λόγω των επιλεγμένων προσανατολισμών της αλλά δελεάστηκαν ως επί το πλείστον από τα επιλεκτικά κίνητρα που προσφέρθηκαν μέσω των σαγηνευτικών προσφορών υπηρεσιών και άλλων αγαθών.<sup>9</sup>

Συνολικά όμως, η αποτίμηση της συνεισφοράς των επιμέρους ομάδων σε δίκτυα πολιτικής και ειδικότερα η πρόσβαση τους στη διάπλαση κρίσιμων διακυβευμάτων κρίνεται θετική. Στη σημερινή δύσκολη συγκυρία οι ετερόνυμες συσσωματώσεις συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα σε θεματικές που περιλαμβάνουν σωρεία παρεμβάσεων σε διακριτά επίπεδα και πεδία όπως η διαμόρφωση καταναλωτικών συνηθειών, οικολογικά θέματα, ζητήματα εκπαίδευσης, διατροφής και υγείας. Με τον τρόπο αυτό διευρύνεται η εμβέλεια και η συνθετότητα της πολιτικής διαχείρισης, βελτιώνεται ουσιαστικά η ποιότητα των αποφάσεων που λαμβάνονται και απλώνεται το εύρος της δημοκρατικής μας ζωής. Ενδυναμώνεται η αίσθηση συμμετοχής των πολιτών στα

<sup>8</sup> Parry, G. (1969). Political Elites. New York, USA: Praeger Publishers.

<sup>9</sup> Olson, M. (1965). The Logic of Collective Action. Cambridge, Mass. USA: Harvard University Press.

πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα, απομακρύνονται τυχόν συγκρουσιακές αντιλήψεις και προωθούνται δυναμικά δυνατότητες ενσωμάτωσης νεοπαγών πληθυσμιακών στρωμάτων στον κοινωνικό ιστό και συμπεριφορές ανεκτικότητας και πολυπολιτισμικής προσαρμογής. Ας μην ξεχνάμε ότι στη σημερινές συνθήκες έχουμε γίνει μάρτυρες μιας πρωτόγνωρης ανθρωπιστικής κρίσης λόγω της ακατάπαυστη εισροής πολλαπλών προσφυγικών κυμάτων στη χώρα μας. Συνεπώς, η πλουραλιστική αντίληψη μας ωθεί εκ των πραγμάτων σε πολιτικές ομαλής ενσωμάτωσης των πληθυσμών αυτών τόσο στο εκπαιδευτικό όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό τοπίο και διευκολύνει την ομογενοποίηση του πληθυσμού μιας επικράτειας.